

SONETOAZ BI ARGIBIDE

Donostia, 1989-X-27

J. L. Davant

“Euskal filologiazkoak, nahas-mahas” delako bere txostenean, beste gai batzuen ondotik, euskal sonetoa aipatzen zigun Patxi Altuna-k Donostian, 1988-ko Abenduaren 30: sei hamalauko aztertzen zizkigun, sei euskal idazlerenak, hauek zirela Oihenart, Larramendi, Egiategi, Lizardi, Mirande eta Irigoien.

Begien bistan utzi zigun egituraren aldetik euskal sonetoeak duten batasun eta eredurik eza. Bestalde sonetoaren historiaz hitz bat erran zigun. Bi puntu horiez zertxobait ekarri nahi dut ene aldetik. Bi zatitan banatuko da beraz ene lantxo hau:

– Lehen sonetoaren historiaz, bereziki Frantzian.

– Bigarrena inguruko literaturetan Euskaldunek aurki dezakegun ereduaz.

I. Sonetoaren historiaz

Patxi Altuna-k diosku: “Hamalaukoak, jatorriz euskarazkoak ez direla esan beharrik ez dago; Italian sortu ziren dirudienez, BERPIZKUNDE garaian. Haiek eta gaztelerazkoak ezagutzen zituen gutxienez Oihenartek, haien erara berea egin zuenean”.

Italian sortu zela sonetoa, ez dudarik. Baina noiz xuxen? Patxi Altuna-ren txostenak piztu zuen elkarrizketan, Petrarca aipatu zuen norbaitek hamalaukoaren asmatzaile bezala. Baina beste norbaitek ihardetsi zuen Dante-k aitzinetik erabilia zuela: uste dut nik nuela erran, baina ez du horrek muntarik. Egia da Dante-k erabilia zuela “Vita Nova” sortan. Baina ez zuen harek asmatua.

1) Palermako gortean asmatu omen zuten, Sizilian, XIII. mendeko lehen zatian. Italiarazko lehen olerki eskola hor bildu zuen Frederik II. enperadoreak, bera ere poeta zela, eta ez nola nahikoa. Probenzako

trubadurren ildotik ari izan ziren horko poetak, bikaintasunik gabe dirudenez, beti ber emakume abstraktoa kantatzen zutelako (1). Ezagunenak izan ziren Enzo (Frederiken semea eta Sardiniako erregea), Manfred, Pier Delle Vigne, Jacopo Da Lentini, Giacomo Pugliese...

Dena dela, bi ekarpen egin zituzten gutienez italiarazko literaturari: “canzone” delakoa eta sonetoa.

2) Gero maixuki erabili zuten beraz Dante-k eta Petrarca-k, XIV. mendeko lehen zatian. Funtsari dagokiola, Probenzako iturritik edan zuten biek. Lehenik Probenzalez idatzi zuen Dantek. Denbora batez Avignon-en biziko da Petrarca, Aita Sainduaren inguruan: han du Laura ikusiko eta kantatuko. Gero latinera lerratuko da gehien bat. Baina biek, Fiorenzakoak izanez, beren Toscanako hizkuntza hupatuko dute italiara klasiko mailera.

Beste bi mende beharko ditu sonetoak Espainan eta Frantzia sartzeko. Bi erresuma horietan dituzte gehienik erabiliko Italiatik ere. Portugalen gutiago: salbuespen handiena dugu naski Camoens. Ipar aldeko erresumetan ere gutixko, hala nola Holandan eta Alemanian: Goethe eta Schiller-ek, adibidez, balada dute gehienik erabiliko. Ingelesak aldiz beren hamalaukoa eratuko dute: Shakespeare handiak berak asmatu zuen eta gain-gainetik ohoratu sorta lodi batean. Baina Italianoek eruditik nahiko urrun dabil; lau neurtitzeko hiru bertset ditu, puntu eta errima libreekin (ABAB, CDCD, EFEF) eta bi neurtitzeko azken bertset bat (GG).

3) XVI. mendeko lehen zatian beraz, gaztelerazko letretan ezaguturazi zuen Juan Boscán katalanak, nahiz aitzinetik soneto zenbait idatzirik bazituen Santillana-k. Gero sonetoari ospea eman ziona, Garcilaso de La Vega izan zen. Hamaika silabako neurtitza Italianoeri hartu zuten hor Espainolek eta gero beti atxiki. Halaber Portugesek Camoensekin.

Italiako gerlek izan zuten behar bada eragin bat, bai Espainolentzat, bai Frantsesentzat, eskua sartu baitzuten han elkarren aurka. Gerla horietan ari izan zen Garcilaso de La Vega, eta handik zetorrela bizia galdu zuen Toulon-eko aldean, bidea hausten zion gotorleku baten erasotzean: 1536. urtea zen eta 33 urteak zituen!

4) Frantsesez idatzitako lehen sonetoa Clément Marot poetari zor diogu: 1529. idatzia, 1548. agertu zen Thomas Sebillet - en “L’art poétique” delakoan. Frantziako erregeren gorteko poeta bat zen Marot. Bes-

(1) “Albigois” direlako Kataroen aurka Kurutzadan sarturik, XIII. mendean Languedoc eskualdeaz jabetu zen Frantziako erregea. Ondorioz Espainia eta Italiako gortetara ihes egin zuten trubadurrek. Gainera Portugal, Englaterra, Alemainara hedatu zen haien eragina. Berantago, Bepizkunde Garaian, sonetoaz ederki baliatuko da Occitaniako literatura.

talde asko idatzi baldin bazuen ere olerki errexean, bi soneto ditu utzi nik dakidala.

Antologia gehienek beste olerkari bat dakarte lehenbiziko frantses sonetista bezala: hau da Mellin de Saint-Gelais, Henri II.aren poeta ofiziala. Apaiza zen, apezpiku titulua ere egari zuen, nehungo gotzain izan bagerik. Hots “un prélat de cour” zen, ipar erdaraz, erranik. Errege-gaiaren kapellau, erregeren bibliotekazain, Marot-en adiskide, koblakari errex eta goxoa zen Marot bezala, baina mail apalago batean. “Un poète de cour”, berriz ere ipar erdaran erranik. Soneto asko idatzirik, frantses sonetisten aitabitxitzat emaiten da beraz, nahiz kronologiaren aldetik ez duen hartze.

5) 1549. agertuko da Joachim du Bellay Pleiadakoaren “Défense et illustration de la langue française” delako manifestoa eta hor emaiten du aholku hau: “Sonne-moi ces beaux sonnets...” Entzuna da, bereziki Pleiadako bere sei lagunez, ospetsuena delarik Pierre de Ronsard, Frantziak ukan duen poeta handienetariko bat. Ezin sinetsia izan zen haren ospea Europa guzian, humanisten eta erregeen artean, hala nola Eskozian, Englaterran, Italian... Eta XVII. mendean oraino, haren olerkiak abesten zituzten Parisko neskameek. Ez da kantua bezalakorik poesiaren hedatzeko, Euskaldunek ongi badakigu.

Hain zuzen ere, kantatzeko eginak ziren Ronsard-en poemak, eta haietan sonetoak. Horretaz dudarik ez digute uzten “Classiques Larousse” direlakoek, “Ronsard, poésies choisies” izeneko bi liburuxketan, eta bereziki lehenean:

P. 11. “Ce qui se passait de 1545 à 1553 (...). En musique. Choeurs à quatre parties pour les vers de Ronsard (1552): de Pierre Certon, pour le sonnet 7; de Clément Jannequin, pour les sonnets 9 et 12, 14; de Claude Goudimel pour l’Ode à M. de l’Hôpital”.

P. 13. “... (Ronsard) fixe le genre: obéissant aux exigences de l’adaptation musicale, il ne garde, comme Marot, pour les rimes des tercets, que deux des combinaisons admises chez les Italiens, et, en outre, s’astreint à observer l’alternance des rimes masculines et féminines”.

P. 14. “Les lettrés étaient conquis, les commentateurs s’emparaient des Odes et des Sonnets, s’efforçant laborieusement d’en éclaircir les obscurités (...). *Rénovant l’alliance antique de la poésie et de la musique, les meilleurs compositeurs du temps* adoucissaient de leur somptueuse *polyphonie* les aspérités de ces hautains poèmes”.

Ronsard-en ordoan, frantses letretan norbait da naski Du Bellay: 115 soneto idatziko ditu, nahiz gazterik hilen den. Pleiedatik ate aipatu behar dut Jean de Sponde mauletar protestanta, Henri IV.aren laguna, gero katolizismora itzuliko dena: La Rochelletik ari izan zen hamalaurkūn tinko eta garratzen ontzen. Huna etsenplu bat.

Tout s'enfle contre moi, tout m'assaut, tout me tente,
 Et le Monde, et la Chair, et l'Ange révolté
 Dont l'onde, dont l'effort, dont le charme inventé
 Et m'abîme, Seigneur, et m'ébranle, et mençante.

Quelle nef, quel appui, quelle oreille dormante
 Sans péril, sans tomber, et sans être enchanté
 Mè'donras-tu? ton temple où vit ta Sainteté
 Ton invincible main et ta voix si constante.

Eh quoi! Mon Dieu, je sens combattre maintes fois
 Encore avec ton Temple, et ta main, et ta voix,
 Cet Ange révolté, cette Chair, et ce Monde.

Mais ton Temple pourtant, ta main, ta voix sera
 La nef, l'appui, l'oreille, où ce charme perdra,
 Où mourra cet effort, où se rompra cette onde.

(Douze sonnets de la mort - Sonnet XII)

Horretaz oroiturik idatzi nuen ene lehen sonettoa, Etxahun Iruri ehortzi zuten egunean, 1979-ko Urriaren 3-an. Berria jakin baiko, "Euskaldunak" hilabetekariko zuzendariak zuberotar olerkariak artikulu bat eskatu zidan, eta egunaren barnean idatzi behar nuen! Lan artetik nola egin? Pentsatu nuen sonettoa zitakela Etxahunen obraz nituen sendimenduak laburki biltzeko era egokiena. Eta huna zer egin nuen.

UMENALDI

Lehen ürzoekin, larrazken hegoan
 Aidatü zitzaikü, Herri hunen botza,
 Hil zeinükan ütüz hanitxen bihotza,
 Hütsik ürrüpera, goldeak ildoan.

Pastoral'emanik oraiko pikoan,
 Kantü xaharretik berriari hatsa,
 Aide asmatzeko ez baitzinen lotsa,
 Xiberoa hazi düz' eüskaldüngoan.

Bihotzez baitzinen janik abertzale,
 Zük entelegatü gaurko gazteria,
 Osoan maitatü zazpiko Herria.

Urrezko txürülaz batarzün egile,
 Haurzurtz egin düzü gaixo sor lekia
 Eta irabazi betirak' Orhia.

Aprendiz baten lana, duda gabe. Baina geroztik beti atxikia egon natzaio sonetoari eta leku zabala eman diot ene lau bertsu liburutan. Eskerrak Ezpondari!

Frantses sonetisten berriz aipatzeko, garrantzitsua izan zen Berpizkudean Lyon-eko eskola, bereziki Louis Labe poetisarekin. Gehiago ere: Pleiadari bidea ideki zion eskola horrek.

6) XVII. mende erdiraino iraun zuen sonetoaren oldeak, Saint-Amand bezalako poeta balios batzuekin, baina merezi zuten omenik ez zuten atxiki. Laster Klazisismoak hilen du poesia, eta bereziki sonettoa. Halere soneto zenbait idazten dituzte, fantesiaz bezala, orduko idazle handienek: Corneille, Boileau, La Fontaine, Moliere etabarrek... Gainera, bertsularien arteko lehiaketen antzekoak gertatzen ziren poeta preziosen artean. Behin gauzak mindu ziren eta huna zer atera zuen Corneille handiak:

Deux sonnets partagent la ville,
Deux sonnets partagent la cour,
Et semblent vouloir à leur tour
Rallumer la guerre civile.

Le plus sot et le plus habile
En mettent leur avis au jour,
Et ce qu'on a pour eux d'amour
A plus d'un échauffe la bile.

Chacun en parle hautement
Suivant son petit jugement,
Et, s'il y faut mêler le nôtre,

L'un est sans doute mieux rêvé,
Mieux conduit et mieux achevé;
Mais je voudrais avoir fait l'autre.

Corneillek berak, soneto baten inguruan zuen idatzi bere lehen antzerkia, "Mélite".

Baina Malherbe-k gaitzetsirik, ehortzirik daude Ronsard eta Du Bellay, lurra baino apalago emanak. Nahiz sonetista ona izan zen Malherbe bera, bi mendez abantxu ixilduko da sonettoa Frantzian. Uste dut beste literaturetan ere berdintsu gertatu zela, bereziki XVIII. mendean: Italian gutiagor halere. Engaterran erabiliko dute batzuek, baina bigarren mailako idazleak dira.

7) Hemeretzigarren mende hastean, poesia berpizten eta berritzen dute Erromantikoek, Lamartine aitzindari (Les méditations poétiques, 1820). Gero sonettoa modan ezarriko du Sainte-Beuve delakoak, Ronsard eta Du Bellay goraiatuz ber denboran. Kritik bezala da ezagutuenik Sainte-Beuve, baina poeta ere da. Segitzaileak ukanen ditu. Soneto batzu idazten dituzte erromantiko handiek: Hugo, Musset, Vigny, Nerval-k.

Baina, azken horrek ezik, olerki luzeak nahiago dituzte gehienetan, sendimenduen ixurtzeko burrustan. Italian halaber Leopardi batekin.

8) Sonetoa berriz goian emanen dutenak, beste eskola batekoak dira, Parnasioak, gehien bat Heredia eta Leconte de Lisle. Formaren aldetik segitzaileak ukanen dituzte: Beaudelaire eta Sinbolistak: Verlaine, Rimbaud, Mallarme...

9) Hogeigarren mendean, gutiago erabiliko da frantses letretan. Baina poeta handienek, fantesiaz bezala berriz ere, noiztenka ohoratuko dute, kristau batzuek Pazkoak egiten dituzten bezalaxe. Aipa ditzadan bereziki Verhaeren, Apollinaire, Peguy, Claudel, Valery, Jammes, Aragon... Gutiz ezin utz halere!

Alderantziz ari izan zen, alemanieraz, Rainer Maria Rilke austriarra, Orfeori eskainiz soneto sorta mardula.

10) Euskal letretan, guti erabili da hamalaurkuna, ipar aldean are gutiago. Idazle bakar batzuek dute zenbait idatzi, eta gehienak gure denboran. Patxi Altunak aipatuez gain, aipa ditzadan Arrese-Beitia, Lauaxeta, Oxobi, Iraizoz, Krugbi, San Martin, Iratzeder, Itxaro Borda, Arrieta...ene burua ahantzi gabe...

Haboroenik erabili dutenak dira, ene ustez, Iraizoz, Iratzeder eta zuen zerbitzari hau, hiruak euskaltzain osoak. Gutartekoak dira halaber, naski, San Martin, Krugbi, Oxobi zena eta Iratzeder.

Beraz hamalaurkunaz erran dezaket Euskaltzaindikoek dugula gehienik baliatu. Ez gara beti azkenak, usu entzuten dugunarren. Berriz erranen da balinba: "Astoak bere burua lauda!" Baina egiari zor zaio bere bidea, zaldiz eta baldin bada, astoz bederen.

* * *

II. Hamalaurkunaren ereduaz

Euskal sonetoen batasunik eza begien bistan utzi zigun, ezpairik gabe, Patxi Altunak. Baina literaturetan eredu finkorik bai ote du hamalaukoak?

A. Frantsesezkoa dut ikertu gehienik

Hobekienik ezagutzen dudana delako? Naski! Baina ez horren gatik soilik: Oihenarte-k harturiko eredu gatik ere. Baina eta on delako, ene

ustez, frantses literaturaren berri jakin dezazuen hego aldekoek, guk ipar aldekoek gaztelerazkoaz ahal duguna oro jakin behar dugun bezala.

Gaitzeko desberdintasunak aurkitu ditut, ez bakarrik aro batetik bestera, ber aroko idazle batetik bestera, baina idazle beraren soneto batetik bestera ere bai.

1) *Metrikaren aldetik*

Hamar oin edo silabakoak ziren lehenbiziko neurtitzak, hori baitzen ohiko frantses neurtitz klasikoa (4/6). Hori bera zuten erabili adibidez Marot, Louise Labe, Mellin de Saint-Gelais, Du Bellay, Ronsard-ek.

Baina laster hamabi oineko neurtitzera pasa ziren Ronsard eta du Bellay, hau baita geroztiko frantses alexandrinoa, neurtitz “heroiko” eta klasikoa, zesura edo pikadura erdiz-erdi duela: eta hau da ene ustez Oihenart-ek bere “Hamalaurkun” ospetsuan eredutzat hartu zuena.

Zesura lekuz aldatuko dute batzuek, hala nola Verlaine-k: hunek hiru zatitan emanen du neurtitza, kantuaeren antza emanaz.

Neurtitza bera era desberdinean onduko dute: hala nola 8 eta 12 silabatan Corneille, Moliere, Musset, Valery, Aragon-ek... Baina orokorki, nagusi aterako da 12 silabako alexandrinoa, 10-ekoa osoki baztertu gabe.

2) *Errima edo punduen aldetik*

Hor, are, arte handiak aurki ditiroagu. Azkenetarik has gaitezen:

a) Aragon:

– La naissance du printemps (12 oin): ABAB, CDCD, EFG, HIJ.

– Marguerite (12 oin): ABBA, ABBA, BAB, ABA (hiper klasikoa).

– Imité de Camoëns (12 oin): ABBA, ABBA, CDC, DCD.

– Petite suite sans fil (12 oi): ABBA, ABBA, CDD, CDC.

b) Valery:

– L’abeille (8 oin): ABBA, ABBA, CDC, DEE.

– Les grenades (8 oin): ABBA, CDDC, EED, FEF.

– Le vin perdu (8 oin): ABAB, CDCD, EEF, GEG.

– César (12 oin): ABBA, ABBA, CDD, EDE.

– Un feu distinct: ABAB, CDCD, EFE, FEE.

c) Mallarme:

– La vierge, le vivace et le bel aujourd’hui (12 oin): ABBA, ABBA, CCD, EDE.

– Le tombeau d’Edgar Poe (12 oin): ABBA, ABBA, CCD, EDE.

– Ses purs ongles: ABAB, ABAB, BBA, BAB.

– Placet futile (12 oin): ABAB, ABAB, CCD, EED.

d) Beaudelaire: 12 oin denek

– A une dame Créole: ABAB, ABAB, CCD, EED.

– Recueillement † La mort des amants: ABAB, ABAB, CCD EDE.

– Correspondances: ABBA, CDDC, EFE, FGG

e) Heredia:

– Oso klasikoa. Hiru poema desberdinetan (Les conquérants, Epiphanie, Maris Stella): ABBA, ABBA, CCD, EDE.

f) Erromantikoek: nahiko klasikoa dute sonetoa, nahiz ez Parnasio-noena bezain finkoa.

g) Hamazazpigarrean, denetarik.

– Malherbe: zintzoa, naski. Adibidez, ikus dezagun “Sonnet sur la mort de mon fils”: ABBA, ABBA, CCD, EDE.

– Maynard: haren dizipulua, bere gisa, “que penses-tu faire de moi” sonetoan (8 oin): ABAB, CDCD, EEF, GFG.

– Saint Gamand: heterodoxoa, klasiko, “En fumant la pipe” (12 oin): ABBA, ABBA, CCD, EED.

h) Bepizkundekoek beti errespetatzen dute lehen bi bertsetetako ordena klasikoa, hau da: ABBA, ABBA.

Baina hiru neurtitzeko bi azken bertsetetan ez da eredu segurik: batean CCD, EED, bestean CDC, CDD, hirugarrenean CCD, EDE... idazle beraren soneto batetik bestera, hala nola Ronsard-enetan.

Halere, Parnasioekin batera, zaharrenak ditugu klasikoenak, Patxi Altunak erran zigun bezala. Italiarazkoak eta gaztelarazkoak zizkigun aipatu, baina hala da frantsesezkoentzat ere. Har gatik problema bat badago denetan azken bi bertsetentzat.

B) Gaztelerazko zaharrengan

Klasikotasun fina nabari da lehen bi bertsetetan, baina batasunik ez dago azken bietan.

1) Gongora.—Luis de Góngoraren sonetoetan, lau puntu mota aurkitu ditut.

– CDE, CDE.

– CDE, CED.

– CDE, DCE.

– CDC, DCD.

2) Quevedo.—Batasun gehiago du Francisco Quevedok. Bi puntu eta errima mota dizkiot aurkitu azken bi bertset horietan:

– CDC, DCD

– CDE, CDE.

C) Italierazkoetan

1) Dante.—Huni ere, bi puntu mota ediren dizkiot azken bi bertsetetan:

– CDE, CDE.

– CDE, EDC.

Baina lehenbiziko bi bertset haietan, salbuespen bat da Dante Alighieri: batean ABBA, ABBA, bestean ABAB, ABAB... Egia da Berpizkun dekoa baino Erdi Arokoa dela, baina ber denboran modernoa zait. Interresgarri litzateke siziliar eskolako poeta zaharren ikertzea, adinez haietarik hurbilena baita Dante.

2) Petrarca-ri, 7 sonetotan, hiru puntu mota ikusi dizkiot:

– CDC, CDC.

– CDC, DCD.

– CDE, DCE.

III. Zer pentsa, zer egin?**A) *Punduari dagokiola:***

1) Lehen bi bertsetentzat, argi gelditzen da auzia: bai italieraz, gazteleraz eta portugesez, bai frantsesez, bai euskaraz, eredu klasiko

zaharra dugu: ABBA, ABBA. Salbuespen handi bat: Dante. Nagusi gelditu zen Petrarcaren eredu.

2) Hiru neurtitzeko azken bi bertsetentzat eredu tinkorik ez da. Baina hor ere, arte gutiena zaharrengan da. Batzutan bi puntu derabilz-kite (C eta D), bestetan hiru (C, D, E), baina era desberdinetan sailkatuak.

B) *Neurtitzaren luzegoaz:*

Zein erabil euskaraz?

1) Italiano eta Espainolen eta Portugesen 11 silabakoa?

2) Ala Frantsesen 12 oinekora, ez baldin bada 8, 10 edo 14-koa?

3) Ene ustez, gure neurtitz klasikoa badugu Euskaldunek: hau da zortziko ttipian erabiltzen duguna, 13 silabakoa (7/6). Hain zuzen, *OXO-BI* zenak erabili zuena, Kanbori ondu zizkion bi hamalaukoetan. Eta beste batzuek ere derabilagu. Euskal doinu askotan abesteko egokia da, azken bi bertsetetako hirugarren neurtitza errepikatzen den ber.

Baina bakoitza libre da, eta poesia oroz gaineratik askatasuna da. Beraz bat bederak egin dezala gogoan duena.

Halere on da gure hitz jarioan muga batzu ezar ditzagun, eta indar hori badu hamalaurkunak: hamalau neurtiz eta hor geldi! Noiztenka bederen, on da hamalauko baten ontzea. Egiten eta, zer gatik ez ongi egin, puntu klasikoak errespetatuz, dantzakoak errespetatzen ditugun bezala? Hori bera egiten zuen Aragon batek, etika bat zitzaion lege batzuen betetzea.

Baina euskal sonetoak gehienik eskaz duena, irakurlea da. Hemen berean, zenbatek irakurri ditugu Euskaltzainen hamalaukoak? Badakit, olerkia ez da modan euskal letretan. Baina Frantzian eta Espainan, uste duguia modan dagoela poesia? Frantses poetak botzik omen daude bost ehun ale ateratzen dituztenean. Beraz ez beldur, ez izi. Ez gara horretan ere azkenak.

Har gatik aholku bat: irakur ditzagun elkarren lanak, bestenez nork ditu leituren?

Bukatzeko, zilegi bekit euskal olerkarien zerrenda baten agertzea hemen hamalaurkun batean. Ahazten ditudanek barka diezadate eta gauden lasai: beren hautua eginen dute gure ondoko gizaldiek, baina gu mundu hobe batean izanen gara, Jainkoak nahi badu: Parnasoan ez bada, beste mendi batean, ezin hobeki. Halabiz.

Euskal olerkari zenbait

Etxepare hasi zen, bi Musen mutila.
Gazteluk, Etxeberrik profanoa hilik
Ezin zuen berpiztu Oihenartek soilik,
Bi gizaldiz bederen, ai haren ixila!

Abadiari esker jeiki ziren mila
Jan-Battitta, Felipe, sarikan azkarrik,
Iparragirre, Bilintx, Etxahun bakarrik,
Gaurko poesiaren aitatxi umilak.

Lauaxeta, Oxobi, Orixe, Lizardi,
Salbatore, Zaitegi, Mirande, Aresti,
Iraizoz, Iratzeder, Manex, Artze, Lasa,

Lecuona, Gandiaga, Lete, Izagirre,
Irigoien, Atxaga, Itxaro, Arantxa,
Jon, Arrieta, Ezkiaga, Patri, Sarri, Tere...

BIBLIOGRAFIA

1. Panorama des littératures étrangères, leur influence sur la littérature française —René Moulis et Louis Chaigne— Scodel, 9 bis rue de Mézières, Paris 6ème, 1969.
2. Les auteurs italiens, J. Bloncourt et R.H. Durand, Bordas, 1978.
3. *Teoría literaria e historia de los géneros literarios* —Editorial Teide, Barcelona, 1960— J. Garcia Lopez, Carmen Pleyan.
4. Luis de Gongora —*Sonetos completos*— Clásicos Castalia.
5. Francisco Quevedo —*Poemas escogidos*— Edición de José Manuel Blecua. Clásicos Castalia.
6. Dante: *Vita Nova*.
7. Ronsard, *Poésies choisies*, Classiques Larousse.
8. *Les cent plus beaux sonnets de la langue française*, France Loisirs, 123 bd de Grenelle, Paris, 1982 - Choix et préface de Marie Letourneur.
9. *Ekhaitza*, Federico Krutwig Sagredo - L. Haranburu, editor.
10. Patxi Altuna: Euskal filologiakoak, nahas-mahas - **Euskera** XXXIV (2. aldia, 1989, 1), 165. orrialdean.
11. Anthologie de la poésie occitane, bilingue, André BERRY, éditions Stock, 1979.

Izen eta urte buru zenbait:

Frederik II. 1194-1250

Dante, 1265-1321

Petrarca, 1304-1374

Aita Sainduak Avignonen, 1309-1378

Mellin de Saint-Gelais, 1487-1558

Juan Boscán, 1490-1552

Clément Marot, 1497-1544

Garcilaso de La Vega, 1503-1536

Paviako guduka, 1525

Joachim du Bellay, 1525-1560

Pierre de Ronsard, 1524-1585.